

21. Waren er ook NSB'ers in Nederlands-Indië?

De Indische afdeling van de NSB

Er waren inderdaad NSB'ers in Nederlands-Indië. De Indische afdeling van de NSB begon zich eind 1933 te ontplooien. Na een bezoek van Mussert in 1935 steeg de aanhang van de Indische NSB behoorlijk; op haar hoogtepunt in 1937 telde ze ongeveer 5000 leden. In tegenstelling tot de NSB in Nederland nam de Indische NSB een gezagsgetrouwe, dus anti-Japanse houding aan. Daarnaast was van racisme in nationaal-socialistische zin nauwelijks sprake, gezien het feit dat vele gemengdbloedigen, zogenaamde Indo's, lid waren van de NSB. In Indië was de NSB veel meer een ultranationalistische groep mensen, die Indië als kolonie voor Nederland wilden blijven behouden. Toch verloor de NSB eind jaren dertig veel van haar leden toen duidelijk werd dat zij toch zich steeds meer op raszuiverheid richtte en een onderscheid maakte tussen vol- en halfbloed Nederlanders. Veel Indische Nederlanders zegden hun lidmaatschap op. Daarnaast was de keuze voor Duitsland voor velen onaanvaardbaar. In mei 1940 telde de Indische NSB nog maar 1100 leden en zo'n 680 begunstigers.

De NSB: een verboden vereniging

Op 9 mei 1940 besloot de Indische regering dat de NSB voor bestuursambtenaren een verboden vereniging werd. H. Colijn, de toenmalige minister van Koloniën en minister-president, had er steeds al op aangedrongen dat de regering in Indië in navolging van Nederland maatregelen zou nemen tegen de NSB-ambtenaren. Gouverneur-generaal Tjarda van Starkenborgh had dit geweigerd op grond van de redenering dat de Indische NSB geen gevaar voor de openbare orde vormde en loyaal tegenover het gouvernement stond. Na de Duitse aanval op Nederland gaf de gouverneur-generaal op 10 mei het bevel om alle Duitsers in Nederlands-Indië ter internering op te pakken. Op dezelfde dag nog werd in Bandoeng het kringhuis van de NSB bestormd en werden vijftien NSB'ers gearresteerd. In de dagen die volgden werden personen opgepakt die ervan verdacht werden lid te zijn van of te sympatiseren met de NSB. De NSB'ers werden het doelwit van een ware haatcampagne onder de bevolking en de Nederlandstalige pers in Indië. Er deden allerlei geruchten de ronde dat de NSB in Indië een vijfde kolonne vormde die samenzwoer met de Duitsers teneinde zich meester te maken van het land. Het oppakken van NSB'ers gebeurde dan ook in een sfeer van achterdocht en willekeur. Mensen die een hekel hadden aan hun burens konden dezen aangeven; onder de gearresteerden bevonden zich dan ook verschillende mensen die nooit lid waren geweest van de NSB. Tekenend is het verhaal van J.E. Stulemeyer, die op Java in militaire dienst was en nooit lid was geweest van de beweging, en die door zijn buurman werd aangebracht nadat deze hem, teleurgesteld na het bericht dat de koningin naar Londen was uitgeweken, had horen zeggen: 'Nu komen die moffen binnen en neemt de koningin de benen!'. Stulemeyer zou pas in 1946 worden vrijgelaten.

Vrouwelijke NSB'ers

Vanaf 19 mei werden ook vrouwen aangehouden. In totaal zijn er 32 'NSB'sters' gearresteerd. Hoeveel mannelijke NSB'ers er in totaal zijn opgepakt is niet precies bekend, vermoedelijk meer dan vijfhonderd. Een groot deel van de leden en symphatisanten van de Indische NSB, die in mei 1940 zoals gezegd 1100 leden en 680 symphatisanten telde, bleef dus op vrije voeten. De vermogens van alle leden en begunstigers werden in beslag genomen nadat ze oneervol uit hun functies waren ontslagen.

De vrouwelijke NSB'ers werden in eerste instantie met hun kinderen gedetineerd in de kazerne van Banjoebiroe op Java. Daar zaten zij opgesloten met Duitse vrouwen en hun kinderen. Later werden zij ondergebracht in een groot huis te Salatiga. Ook de mannelijke NSB'ers werden in eerste instantie samen opgesloten met Duitsers. Na tijdelijke internering in onhygiënische en soms van ratten krioelende loodsen en barakken, werden de gevangenen in permanente kampen geïnterneerd. Op Java waren er drie van zulke kampen: Ngawi voor Oost-Java, Ambarawa op Midden-Java en het eilandje Onrust voor West-Java. Met name de kampomstandigheden op Onrust, waar de NSB'ers zaten opgesloten met de Duitsers, waren zeer slecht. Nadat de NSB-gevangenen op Onrust bij de gouverneur-generaal een klacht hadden ingediend over de slechte behandeling en over het feit dat ze geïnterneerd waren met Duitsers, werden op 31 mei 132 NSB-gevangenen naar Ambarawa gebracht. Tachtig potentieel gevaarlijk geachte NSB'ers, de zogenaamde 'onverzoenlijken', werden van Onrust naar het fort te Ngawi overgebracht. Ook in Ngawi waren de omstandigheden niet aangenaam: het fort verkeerde in verwaarloosde toestand en de gevangenen kregen in eerste instantie weinig te eten. Vele gevangenen waren op losse gronden opgepakt en maanden verstreken zonder dat er een justitieel verhoor plaatsvond.

NSB'ers naar Suriname

Van de NSB'ers die in Ngawi geïnterneerd waren, werden 132 mannen, die als het meest staatsgevaarlijk werden beschouwd, uitgezocht om naar Suriname te worden vervoerd. Daaraan toegevoegd werden veertien NSB'ers die in de gevangenis te Cheribon zaten. 146 Mannen werden zo op 21 januari 1942 met het motorschip Tjisedane naar Suriname getransporteerd. Op het schip bevond zich een bom. De bemanning had het bevel om bij een eventuele aanval van Japanse, Duitse of andere oorlogsschepen, zichzelf, de passagiers en de mariniers met reddingsboten in veiligheid te brengen. Het schip met de gevangenen moest vervolgens tot ontploffing worden gebracht.

Na een voor de gevangenen helse tocht kwam op 21 maart 1942 het motorschip in Suriname aan. De gevangenen werden ondergebracht in de gevangenis 'Nieuw-Amsterdam'. Na een half jaar werd het merendeel van de gevangenen overgebracht naar het kamp de 'Joden-savanne'. Een klein deel werd opgesloten in Fort Zeelandia. In het kamp de Joden-savanne waren de gevangenen onderworpen aan dwangarbeid, mishandeling en vervuiling. Op 4 november ondernamen vier van hen een vluchtpoging. Twee van de vier, L.K.A. Raedt van Oldenbarnevelt en L.A.J. van Poelje, werden op 6 november zogenaamd op de vlucht neergeschoten. Uit onderzoeken, na de oorlog ingesteld, blijkt echter dat van een vlucht geen sprake was.

De gevangenen, die in Suriname vastzaten, werden pas op 15 juli 1946 vrijgelaten. Per motorschip 'Boissevain' werden zij naar Nederland verscheept. Van de 146 gevangenen keerden er 137 terug. In Nederland kregen de meesten van hen een rood paspoort uitgereikt, wat inhield dat ze de eerste jaren het land niet mochten verlaten. Op 7 mei 1947 kondigde de luitenant-gouverneur-generaal van Nederlands-Indië een amnestiebesluit af voor alle personen die in het vooroorlogse Indië tot staatsgevaarlijk geachte organisaties behoorden of ervan verdacht werden de vijand steun te hebben verleend. Met dit besluit kwam formeel een einde aan de strafweg van deze groep Indische NSB'ers.

Gedrag van NSB'ers in Nederlands-Indië tijdens de Japanse bezetting

De Japanners vielen op 1 maart 1942 Java binnen. Op 8 maart werden de militairen, die de bewaking van Ambarawa vormden, krijgsgevangen gemaakt. De NSB-gevangenen gingen na een tijdje naar huis en probeerden hun oude beroep weer op te pakken. Dit lukte veelal niet door de vijandige houding van de blanke bevolking. De meeste NSB'ers werden eind 1942 tegelijk met de overige Europeanen geïnterneerd. Binnen de interneringskampen werd

nauwelijks onderscheid gemaakt tussen leden van de NSB en niet-leden. Het grootste deel van deze NSB'ers heeft zich tijdens de internering behoorlijk gedragen. Een aantal NSB'ers gaf zich uit voor Duitser en werd samen met de in 1940 door de Nederlanders geïnterneerde Duitsers en enkele onderdanen van Europese landen, die niet met Japan in oorlog waren of als bondgenoten aan zijn zijde streden, overgebracht naar een aantal bergoord in Midden-Java. Deze NSB'ers deporteerde men na de capitulatie van

Japan samen met de Duitsers naar Duitsland.

In het interneringskamp Tjimahi viel een aantal NSB'ers op door hun aanmatigend gedrag en hun pogingen om bij de Japanners in het gevlei te komen. Eind 1944 werden deze NSB'ers (zo'n veertig in getal) samen met de zogenaamde 'Pagi'-groep, een groep Indische Nederlanders die bereid was deel te nemen aan de opbouw van de 'Groot-Oost-Aziatische Welvaartssfeer' en als Indonesiërs aanvaard wilden worden, vrijgelaten. De NSB'ers kregen van de Japanners diverse functies op economisch gebied.

Na de Japanse capitulatie keerden de meeste Indische NSB'ers met normale transporten naar Nederland terug. Enkel werden als verdachten op beschuldiging van collaboratie of verraad in groepsverband naar Nederland overgebracht. Op een enkel geval na werden de NSB'ers niet geïnterneerd. De Indische NSB'ers hadden zich over het algemeen niet schuldig gemaakt aan verraad of collaboratie, in tegenstelling tot velen van hun Nederlandse partijgenoten. De meesten waren tijdens de Japanse bezetting geïnterneerd zodat van de mogelijkheid tot daadwerkelijke collaboratie ook nauwelijks sprake kon zijn. Deze NSB'ers werden in Nederland gelijkgesteld met NSB'ers in Nederland die voor mei 1940 hun lidmaatschap hadden opgezegd; deze groep werd in Nederland niet vervolgd.

ARCHIEVEN

- toegang 2.04.80
Bureau Nationale Veiligheid BNV, (1933)1945-1946(1980)
raadpleging van stukken alleen mogelijk na indiening van een schriftelijk verzoek inclusief onderzoeksoptzet bij het hoofd Onderzoek van het Nationaal Archief.

inv.nr. 3579

Lijsten van leden en donateurs van de NSB in Nederlands-Indië, 1946.

inv.nr. 3582

Stukken betreffende personen in Oost-Indië, die bij het uitbreken van de oorlog in Nederland op grond van hun politieke opvattingen werden geïnterneerd en na het uitbreken van de oorlog met Japan naar West-Indië werden overgebracht, 1946.

toegang 2.09.06

Ministerie van Justitie Londen, 1940-1945

inv.nr. 1064

Zuivering van ambtenaren en andere personen in dienst van Nederlands-Indië, Suriname en Curaçao.

inv.nr. 5492

Geleidebrief betreffende NSB'ers uit Nederlands-Indië, 1943.

inv.nr. 12756-12763

Stukken betreffende uit Nederlands-Indië overgebrachte NSB'ers, 1940-1945.

- toegang 2.09.49

Hoofdkantoor van het Nederlands Beheersinstituut, 1945-1967

inv.nr. 394

Stukken betreffende de opheffing van het beheer over de vermogens van in Suriname geïnterneerden die in Nederlands-Indië lid van de NSB zijn geweest, 1947-1948.

- toegang 2.10.14

Algemene Secretarie van de Nederlands-Indische Regering en de daarbij gedeponeerde archieven, 1944-1950

inv.nr. 4757

Opgave van de in Ngawi geïnterneerde personen (NSB'ers), die in januari 1942 naar Suriname zijn gedeporteerd.

inv.nr. 4759

Correspondentie inzake de eventuele afvoer van NSB'ers en andere politiek onzuivere personen naar Nederland, april-juli 1946.

inv.nr. 4774

Stukken betreffende de gedragingen van leden van de rechterlijke macht gedurende de oorlogsdagen en de Japanse bezetting, december 1945 – mei 1946.

- toegang 2.10.17

Procureur-Generaal Hooggerechtshof Nederlands-Indië, 1945-1950

raadpleging van stukken alleen mogelijk na indiening van een schriftelijk verzoek inclusief onderzoeksopzet bij het hoofd Onderzoek van het Nationaal Archief.

inv.nr. 33

Stukken betreffende de behandeling van NSB'ers sedert mei 1940, hun internering, eventuele herplaatsing en repatriëring.

inv.nr. 123

Stukken betreffende het toelatingsbeleid ten aanzien van communisten, NSB'ers en personen die als tegenstander van het regeringsbeleid in Indië bekend staan, 1945-1946.

inv.nr. 287

Naamlijst van politiek belangrijke personen die bij een naderende Japanse inval geïnterneerd moesten worden, z.j.

- toegang 2.10.18

Gouvernement Suriname Kabinet Geheim, 1885-1951

inv.nr. 582

Briefwisseling over de uitvoering van interneringsmaatregelen in het kader van de staat van beleg en over de reglementering in de interneringskampen, met staten van gedetineerden, 1940-1943.

inv.nr. 584

Staat van geïnterneerde Duitsers en NSB'ers op 31 december 1943, met begeleidende brief, 5 maart 1944.

inv.nr. 611

Stukken betreffende de opvang en internering van uit Nederlandsch-Indië afkomstige NSB'ers, 1941-1942.

inv.nr. 612

Stukken betreffende de internering en de vrijheidsbeperking van een industrieel wegens nationaal-socialistische sympathieën, 1941-1946.

inv.nr. 616

Stukken betreffende verzoeken van derden om vrijlating van geïnterneerden, 1943-1945.

inv. nr 619

Ingekomen nota van de beheerder van de interneringsdienst in Suriname, gericht aan de territoriale commandant, houdende mededeling van de dood van een geïnterneerde ten gevolge van een hongerstaking, 9 december 1944.

inv.nr. 620

Briefwisseling naar aanleiding van verzoekschriften van geïnterneerden in het kamp Jodensavanne aan koningin Wilhelmina, sept.-dec. 1945.

inv.nr. 621

Stukken betreffende de overbrenging van uit Nederlands-Indië afkomstige en in Suriname geïnterneerde NSB'ers naar Nederland, 1945-1946.

inv.nr. 624

Ingekomen brief van de Secretaris-Generaal van Overzeese Gebiedsdelen naar aanleiding van een verzoek van de directeur van de bibliotheek van het Vredespaleis in Den Haag om herstel in zijn ambt van een geïnterneerde predikant van de Evangelische Broedergemeente, met bijlage en minuut-antwoord, aug.-okt. 1946.

inv.nr. 625

Stukken betreffende een verzoek van een ex-gedetineerde industrieel aan het ministerie van Uniezaken en Overzeese Rijksdelen om rechtsherstel, 1951-1952.

- toegang 2.10.26

Gouvernement Suriname Kabinet Geheim 1952-1975

inv.nr. 2629

Stukken betreffende een verzoek van ex-gedetineerden in Surinaamse interneringskampen om schadeloosstelling, 1955-1962.

inv.nr. 2943

Stukken betreffende een verzoek van B.V. om schadevergoeding wegens het ondergane leed tijdens zijn internering in 1943; 1968-1969.

- toegang 2.10.37.02

Netherlands Forces Intelligence Service (NEFIS), 1945-1950

Raadpleging van stukken alleen mogelijk na indiening van een schriftelijk verzoek inclusief onderzoeksoptzet bij het hoofd Onderzoek van het Nationaal Archief.

Bevat inlichtingenrapporten over Indische gerepatrieerden; gegevens over geïnterneerden te Suriname, ex-Ngawi geïnterneerden, dossiers op persoonsnaam

N.B.: In doos 15 bevinden zich vele dossiers over NSB'ers in Suriname over onder meer:

- 1198 (BJ) Repatriëring NSB'ers
- 1763 (BJ) Gegevens betreffende teruggekeerde NSB'ers
- 1962 (BJ) NSB'ers uit West-Indië
- 2111 (BJ) Passagierslijst ms. Boissevain
- 2319 (BJ) E. R. van O.- i.h. V. en Ch. D-v. N.
- 2432 (BJ) Ex-geïnterneerden in Suriname, 1946
- 2890 (BJ), Ngawi-geïnterneerden, `Memorandum betreffende de interneringen van Nederlanders in Nederlands-Indië met "feitenbijlage"' (Ngawi, Fort van Den Bosch, augustus 1941)
- 70 (BJS), Lijst Nederlandse geïnterneerden, gepubliceerd in De Indische Nederlander, 08-07-1941.
- 71 (BJS), Nederlandse Staat gedagvaard voor gebeurtenissen in voormalig interneringskamp in Suriname, 1950.

- toegang 2.10.37.03

Bureau Antecedentenonderzoek (BURAM), 1945-1960

Raadpleging van stukken alleen mogelijk na indiening van een schriftelijk verzoek inclusief onderzoeksoptzet bij het hoofd Onderzoek van het Nationaal Archief.

Bevat stukken met betrekking tot ambtelijke zuiveringen en verschillende lijsten en dossiers op persoonsnaam, onder andere lijsten van leden van de NSB.

In doos 40 vele dossiers over NSB'ers te Suriname over onder meer:

- Gegevens over ex-Surinaamse NSB'ers met lijst, 1949
- Stukken tot toelating in Nederlands-Indië van ex-gedetineerden (Ngawi en Suriname)
- Lijst van echtgenotes van in Suriname geïnterneerde NSB'ers
- Lijst van NSB'ers die per ms. Boissevain zijn gerepatrieerd
- Passagierslijst ms. Boissevain
- Lijst van ex-geïnterneerden in Suriname, die door Hoofd Security voorgesteld werden voor terugkeer naar Nederlands-Indië
- Regeringsrondschrijven 15-08-1949 nr. 18914 AJ. 7.5, betreffende rehabilitatie en reclassering van geïnterneerde Nederlandse ambtenaren.

- toegang 2.10.45

Ministerie van Koloniën te Londen, 1940-1946(1948)

inv.nr. 261

Stukken betreffende geïnterneerden in Suriname en Curaçao in het algemeen, 1940-1945.

inv.nr. 262

Stukken betreffende geïnterneerden in Suriname, 1940-1945.

inv.nr. 273

Stukken betreffende de in Nederlands-Indië geïnterneerde NSB'ers en hun vervoer naar Suriname, 1940-1944.

inv.nr. 288

Ingekomen rapporten betreffende inspectiebezoeken aan de civiele interneringskampen buiten Nederlands-Indië.

- toegang 2.10.49
Commissariaat voor Indische Zaken

inv.nr. 103

- nr. 29, 05-02-1946, Verzoek om inlichtingen over de in 1940 [en 1942?] uit Nederlands-Indië naar Suriname en elders gedeporteerden
- nr 8E, 14-03-1946, Lijst van in 1942 naar Suriname overgebrachte NSB'ers
- nr 57, 01-04-1946, Lijst van in 1942 naar Suriname overgebrachte geïnterneerde NSB'ers
- nr 39, 20-08-1946, Transport ex-NSB gedetineerden aan boord van ms Boissevain uit Suriname.

inv.nr. 105

nr. 17E, 21-03-1947, Lijst van in 1942 naar Suriname overgebrachte geïnterneerde NSB'ers.

inv.nr. 108

nr. 73, 18-01-1947, Toelating in Nederlands-Indië van ex-leden van de NSB

- toegang 2.10.54
Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen, dossierarchief 1900-1963

inv.nr. 728

Commissie tot herziening van de in- en externeringsprocedures in Nederlands-Indië, 1925-1939.

inv.nr. 5782

Verzoek A.J. van D. om schadevergoeding na internering in voormalig Nederlands-Indië en Suriname.

inv.nr. 6596

Afwikkeling van zaken van gedurende de Tweede Wereldoorlog in Suriname en de Nederlandse Antillen geïnterneerden:

- Lijsten met namen van in Suriname geïnterneerden
- Gedrag en politieke testen van de in Suriname en de Nederlandse Antillen geïnterneerden, 1946-1949.

inv.nr. 6597

Afwikkeling van zaken van gedurende de Tweede Wereldoorlog in Suriname en de Nederlandse Antillen geïnterneerden:

- inwisselen en/of uitbetalen van door in Suriname en de Nederlandse Antillen ingeleverde Indonesische gelden, postwissels en dergelijke
- wederopneming van politieke delinquenten in het maatschappelijk leven.
- inlichtingen over geïnterneerden.

inv.nr. 12081
Dossier Raedt van Oldenbarnevelt.

- toegang 2.13.63
Nederlandse Troepenmacht in Suriname

inv.nr. 315
Staten houdende gegevens van geïnterneerden, 1944.

inv.nr. 316
Stukken betreffende de internering van vrouwen in Suriname, 1944.

inv.nr. 318
Stukken betreffende de houding van de commandant ten opzichte van de geïnterneerden in het kamp Joden-Savanne, 1945.

inv.nr. 319
Brief van de waarnemend gouverneur van Suriname inzake opheffing van de internering.

inv.nr. 373
Brief van de beheerder van de interneringsdienst in Suriname inzake onkosten voor geïnterneerde NSB'ers, 1943.

- toegang 2.21.183.59
Collectie H.F.J. Mouwen

inv.nr. 1
Lijst van geïnterneerden met doorlagen van brieven die verzonden zijn, 1944.

inv.nr. 3
Doorslagen van instructies betreffende het beheer van het kamp Joden-Savanne en van een ingekomen rapport over de ontsnapping van twee ingezetenen, 1942-1944.

inv.nr. 24
Correspondentie van N.N., voormalig hoofd interneringskamp Jodensavanne, over een verzoek van ex-gedetineerden om enige stukken terug te mogen ontvangen, sept.-okt. 1946.

inv.nr. 31
Fotokopie van p.172-173 van het boek van J. Fontaine, Zeelandia, de geschiedenis van een fort (Zutphen, 1972). Handelt over het neerschieten van twee gedetineerden bij fort Zeelandia in 1942.

Archieven met betrekking tot dit onderwerp die niet in het Nationaal Archief aanwezig zijn:

ARSIP NASIONAL R.I. Jakarta

2.10.14.01

Algemene Secretarie van de Nederlands-Indische regering, Batavia.

inv.nr. 317

Stukken betreffende zuivering, rehabilitatie, reclassering van in 1940 wegens staatsgevaarlijkheid geïnterneerde Nederlandse ambtenaren, 1946-1949.

inv.nr. 319

Stukken betreffende rehabilitatie van een voormalig lid van de NSB in Indonesië, 1948.

MINISTERIE VAN BUITENLANDSE ZAKEN TE DEN HAAG

Archief NEFIS; hierin onder meer verhoren van teruggekeerde geïnterneerden in Nederland.

LITERATUUR

- G. Besier, De groene hel. Een Nederlands concentratiekamp in Suriname. 1 maart 1942 tot 15 juli 1946 (Bunne 1994).
- L. de Jong, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog (Leiden) deel 11a (376-385, 539-545) en deel 11b (353, 360, 806,847, 848, 849, 850, 853).
- J. E. Stulemeyer, Kamptoestanden in Nederlands Oost-Indië en Suriname, 1940-1946 (Amsterdam 1978).
- J. Zwaan, 'De NSB in Indië', in: J. Zwaan e.a, De zwarte kameraden. Een geïllustreerde geschiedenis van de NSB (Weesp 1984) 151-174.